

düzenledi. Bu kongrede Türkistanlılar'ın kendi kendilerini idare etmesi hususunda on dört maddelik bir karar kabul edildi. Şîr Ali Lapin Taşkent'te toplanan Sovyet-Rus Kongresi'nde hazır bulundu; burada ülkesinde iktidarın Türkistanlılar'a devredilmesini talep ettiyse de bu husus kesinlikle reddedildi. Sovyetler'in de Türkistan'ın muhtariyetini tanımada istekli görünmemeleri üzerine Türkistan Millî Merkez Teşkilâtı Taşkent'i terkederek Hokand'ı millî davanın merkezi seçti. Ruslar'a karşı Türkistan'da mücadele veren çoğunlukla muhafazakâr çevrelerden meydana gelen ve anlaşmazlık içinde bocalayan Cem'iyet-i Ulemâ ile Cedîdci Şûrâ-yı İslâm Cemiyeti ortaya çıkan bu ümitsiz durum karşısında birleşmeye karar verdiler. 9 Aralık 1917'de Türkistan müslümanlarının IV. fevkalâde kongresi yapıldı. 10 Aralık'ta da Demokratik ve Federatif Rusya Cumhuriyeti çerçevesinde Türkistan'ın mahallî muhtar bir cumhuriyet olarak ilânına karar verildi. Şîr Ali Lapin Halk Şûrası başkanı seçildi. Halk Şûrası da icrayı yürütecek hükümeti seçti. Fakat bu hükümet 12 Şubat 1918'de komünistler tarafından ortadan kaldırıldı. Millî Merkez Teşkilâtı'nın üyeleri de dağıldı. Şîr Ali Lapin önce İstanbul'a, sonra da Berlin'e gitti. 1919'un sonlarında Türkistan'a tekrar döndü ve kısa bir müddet sonra vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeki Velidî Togan, *Hatıralar*, İstanbul 1969, s. 152-182; a.mlf., *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 362-363; Mehmet Eröz, *Marxizm-Leninizm ve Tenkid*, İstanbul 1974, s. 318; Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), İstanbul 1975, s. 234-235, 245-251; S. A. Zenkovsky, *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık* (trc. İzzet Kantemir), İstanbul 1983, s. 197-199, 201, 239; Mustafa Çokay, *1917 Yılı Hatıra Parçaları*, Ankara 1988, s. 18-19, 26-28, 49-50, 58-63, 70.



ALİ ARSLAN

CEM'İYYETÜ'L-ULEMÂ'İ-MÜSLİMİN

(جمعية العلماء المسلمين)

Cezayir'de 1931 yılında kurulan dinî, kültürel ve sosyal amaçlı bir teşkilât.

Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesinden (1830) sonra sömürge yönetimi halkın millî ve dinî kimliğinden uzaklaştırılması için sistemî bir şekilde çalışmıştı. Halkın her türlü dinî, sosyal, iktisadî hak ve hürriyetlerinin koruna-

cağını teminat altına alan antlaşma hükümlerine rağmen arazi ve vakıflara el konulmuş, camilerin birçoğu yıktırılmış, bir kısmı da kilise, ahır, depo veya kışla haline getirilmişti. Düzenli eğitime maddî kaynak sağlayan vakıflara el konularak Cezayir gençliğinin büyük bir kısmı eğitim imkânlarından mahrum bırakılmıştı. Ayrıca özel eğitim kurumlarının gerek açılması gerekse bu kurumlarda uygulanacak programlar sömürge yönetiminin tekeline alınarak güç şartlara bağlanmıştı. Fransız yönetimi bir taraftan kendi varlığı için tehlikeli gördüğü İslâm inancının gerçek anlamda öğretilmesini engellerken diğer taraftan da yoğun bir Hıristiyanlık propagandası sürdürmekteydi.

Fransız sömürgeciliğine karşı başta Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'nin hareketi olmak üzere girişilen silâhlı bağımsızlık ve direniş hareketlerinin hepsi etkisiz bırakıldı. Cezayir halkı ile Doğu İslâm dünyası arasındaki ilişkiler önceleri yalnız hac ve şahsî ziyaretler çerçevesinde kalmışken siyasî etkenler ve diğer bazı sebeplerle ülkeden kaçanlarla ilim tahsili için gidenler bu İslâm ülkelerindeki ıslahat ve uyanış hareketlerinden etkilendiler. Özellikle yayın vasıtalarının yaygınlaşmasıyla bu uyanış Cezayir'de de yankı bulmakta gecikmedi. XX. yüzyılın başlarından itibaren Abdülkâdir el-Meccâvî, Mevlûd b. Mevhûb, Ebû'l-Kâsım el-Hafnâvî, Muhammed b. Mustafa el-Hoca gibi âlimlerin İslâmî eğitim ve öğretim yolundaki çabaları ferdî çerçevede kalması sebebiyle fazla bir fayda sağlamadıysa da Cem'iyetü'l-ulemâ'nın ortaya çıkmasında etkili oldu. Diğer taraftan I. Dünya Savaşı ve sonrasında milletlere kendi haklarını verme konusundaki gelişmeler Cezayir'de Emîr Abdülkâdir'in torunu Emîr Hâlid'in liderliğinde ilk siyasî hareketin meydana gelmesine yol açtı (1919). Sömürge yönetimi bu hareketi derhal tesirsiz hale getirip liderini Fransa'ya sürdüyse de (1923) hareketin tohumları gelişerek Cem'iyetü'l-ulemâ'nın doğuşunu hazırlayan etkenlerden birini oluşturdu. Diğer taraftan I. Dünya Savaşı ve onu takip eden yıllarda çıkan *el-Fârûk*, *Zülfişkâr*, *el-İkdâm* ve özellikle 1925'ten itibaren yayın hayatına katılan *el-Müntekid*, *eş-Şihâb*, *el-Cezâ'ir*, *Şada's-Şahrâ*, *el-Berk*, *el-İslâh* gibi gazeteler Cezayir halkının haklarını elde etmeleri, millî ve İslâmî kimliklerini korumaları için mücadele veriyorlardı; bu çerçevede ıslahat partisi ve

ya ulemâ cemiyeti gibi bir teşkilât kurulması gerektiği konusu da devamlı olarak işleniyordu.

Cem'iyetü'l-ulemâ'nın kuruluşunda en büyük pay Abdülhamîd b. Bâdis'e aittir. Tunus'ta Zeytûne Üniversitesi'nde okuyan ve İslâm dünyasının içtimâî, siyasî ve iktisadî şartlarıyla problemleri üzerine bilgi sahibi olan İbn Bâdis'in 1913 yılında yaptığı hac seyahati, bu konudaki bilgi ve müşahedelerini geliştirmesi için bir fırsat teşkil etti. Medine'de bulunduğu üç ay boyunca, Muhammed Beşir el-İbrâhimî ile birlikte, Cezayir'e döndüklerinde Kur'an ve Sünnet esaslarına göre yetişmiş bir gençlik vücuda getirmek için plan ve programlar yaptılar; döndükten sonra da bu çalışmalarına devam ettiler.

Cem'iyetü'l-ulemâ'nın kurucuları ile, Cezayir halkının sosyal, iktisadî, kültürel ve ilmî alanlarda ilerlemesi için faaliyette bulunmak gayesiyle bir grup aydın tarafından 1927 Temmuzunda kurulan Nâdi't-terakkî arasında baştan beri sıkı ilişkiler mevcuttu ve Abdülhamîd b. Bâdis ile Tayyib el-Ukbî konuşmacı olarak bu kulübün faaliyetlerine katılmışlardı. Nitekim cemiyetin kuruluş çalışmaları da Nâdi't-terakkî'de başlatılmış ve cemiyet 5 Mayıs 1931 tarihinde burada yapılan bir toplantıda Cem'iyetü'l-ulemâ'î'l-müslimîne'l-Cezâiriyyîn adıyla resmen teşekkül etmiştir. Çoğunluğu oluşturan ıslahatçıların yanında Fransız yönetiminde görevli ve bazıları tarikat mensubu olan âlimlerin de katıldığı bu toplantıda, aralarında başından beri cemiyetin kuruluşu için faaliyet gösteren Abdülhamîd b. Bâdis, Muhammed Beşir el-İbrâhimî, Tayyib el-Ukbî, Mübârek el-Mîlî ve Muhammed Emîn el-Amûdî'nin de bulunduğu on üç kişi idare heyeti üyeliklerine seçildi. Cemiyetin başkanlığına da Fransızlar'la iyi ilişkiler içinde bulunan ve köklü bir aileden gelmesi, halkın desteğini sağlaması sebebiyle toplantıya katılanların güvenini kazanmış olan Abdülhamîd b. Bâdis getirildi. Tüzüğünde siyasî konularda faaliyet göstermeyeceği, sosyal ve eğitimle ilgili problemlere hal çaresi arayacağı ve ülkenin her tarafında şubeler, kulüpler ve ilköğretim için bağımsız okullar açacağı belirtilen cemiyet, sömürge yönetimi tarafından da 31 Mayıs 1931 tarihli resmî gazete-de yayımlanan kararlar tanınarak resmen faaliyete geçti.

Kuruluşundan hemen sonra eğitim, kültür ve sosyal alanlarda yoğun bir fa-

aliyete başlayan cemiyetin bünyesinde bulunan ve aynı zamanda çoğu devlet memuru olan çeşitli tarikat mensupları ile asıl cemiyete yön veren ve faaliyetlerini sürdüren ıslahatçı ulemâ arasında ilk yıl boyunca herhangi bir anlaşmazlık görülmedi. Ancak 23 Mayıs 1932 tarihinde yeni idare heyetini seçmek için yapılan genel kurul toplantısında bir sürredir hissedilen fikir ayrılıkları su yüzüne çıktı. Açıktan açığa değilse de cemiyetin faaliyetinin temelde dinî-millî bir şuuru yaymak suretiyle sömürge yönetiminden kurtulmaya yönelik olması ve Muhammed Abduh'un yolunda ıslahatçı bir çizgi takip etmesi kısa zamanda ıslahatçılarla tarikatçıları karşı karşıya getirdi. İkinci genel kurul toplantısında yönetimi ele geçirme gayretleri sonuç veremeyince tarikat mensupları ayrılarak aynı yıl içinde Cem'iyetü ulemâ'î's-sünne adlı yeni bir cemiyet kurdular ve çıkardıkları *el-İhlâş* ve *el-Mi'âr* adlı gazetelerle Cem'iyetü'l-ulemâ'ya karşı mücadele başlatıldılar. Fransız işgalinin başlangıcından XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürdürülen kurtuluş hareketlerinde önemli rol oynayan tarikatlarla sömürge yönetimi arasında bu tarihlerden itibaren bir yakınlaşma başladığı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde selefi ıslahat hareketlerinin ortaya çıkması üzerine de buna karşı olan tarikatçılarla yönetim arasında bir iş birliğinin kurulduğu görülmektedir. ıslahatçıları Vehhâbilik'le itham eden tarikatçılar sömürge yönetimine başvurarak Cem'iyetü'l-ulemâ'nın gösterdiği faaliyetlerle kuruluşu gâyesinden uzaklaştığını ve bunun için yöneticilerinin cezalandırılması gerektiğini bildirdiler, ayrıca camilerde konuşmalarına izin verilmemesini istediler. Sömürge yönetimi de bu yönde karar alarak camilerde resmî görevlilerden başkalarının konuşmasını yasakladı (1933). Ancak Cem'iyetü ulemâ'î's-sünne fazla devam edemeyerek dağıldı.

Mevcut düzen ve hukukî şartlar çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren ve bundan âzami ölçüde faydalanma yolunu tutan Cem'iyetü'l-ulemâ'nın ülke çapında faaliyetlerinin ve gücünün artması üzerine sömürge yönetimi engelleme hareketlerini ve baskılarını arttırdı. Özel okulların açılması güç şartlara bağlandı, açılmış olanların bir kısmı kapatıldı ve bazı hocalar çeşitli bahanelerle tutuklandı. 1938 ve 1939 yıllarında cemiyet

üyeleri olan veya cemiyetle ilgisi bulunanların hacca gitmelerine izin verilmedi. Sömürge yönetiminin, II. Dünya Savaşı arefesinde Cezayir halkının desteğini sağlamak için bütün grup ve partilerden istediği devlete bağlılık ve savaşta kendilerine yardımcı olma ilânına birçok muhitten olumlu cevap gelirken Cem'iyetü'l-ulemâ ile Hizbü's-ş-a'b buna karşı çıktılar. Bunun üzerine her iki teşkilâtın yöneticilerinin bir kısmı tutuklandı, bir kısmı da sürgüne gönderildi. Savaşın sonuna tekrar faaliyete geçen cemiyet bazı partilerle de iş birliğine girerek sömürge yönetiminden siyasî haklar istedi ve Cezayir bağımsızlık savaşının başlamasında önemli bir rol oynadı.

Cem'iyetü'l-ulemâ'nın faaliyetlerini birkaç ana grupta ele almak mümkündür.

Eğitim ve Öğretim. Fransız işgalinden sonra geçen bir asır boyunca sömürge yönetiminin sürdürdüğü politikalarla Cezayir halkı sistemli bir şekilde kendi millî ve dinî değerlerinden uzaklaştırılarak cehaletin kucağına atılmıştı. 1929-1930 yılına ait bir istatistiğe göre ortaokul ve liselerde 4752 Avrupalı öğrenciye karşılık 296, üniversitede ise 2013 Avrupalı öğrenciye karşılık sadece doksan yedi Cezayirli öğrenci okuyordu. II. Dünya Savaşı öncesinde altı-on dört yaş grubundaki 1.150.000 çocuktan ilkokula gitme imkânını elde edenlerin oranı bu sayının onda birini dahi bulmuyordu. 1950'de bile Cezayir ilkokullarında 97.400 Avrupalı öğrenciye karşılık 82.864, ortaokul ve liselerde ise 15.177 Avrupalı öğrenciye karşılık 3214 Cezayirli öğrenci okuyordu. Cezayir nüfusunun 10 milyon, Avrupalı azınlığın ise 1 milyon olduğu düşünüldüğünde aradaki uçurum daha da belirginleşmektedir. Diğer taraftan ilköğretimde Avrupalı ve Cezayirli çocuklar ayrı ayrı okullarda eğitim görüyorlardı. Fransızca'nın resmî dil olmasına karşılık halkın kendi dili Arapça'ya yabancı dil muamelesi yapılıyor ve ancak orta öğretimde seçmeli ders olarak okutuluyordu.

Halkın ve özellikle genç nesillerin kendi millî ve mânevî değerlerine dönmedikçe ülkenin sömürge olarak kalmaya devam edeceğini ve ülke insanının kendi kimliğine kavuşmadıkça bağımsızlığın mümkün olamayacağını kavrayan Cem'iyetü'l-ulemâ mensupları eğitim ve öğretim meselesini faaliyetlerinin ağırlık

merkezi yaptılar. Camilerde ve açtıkları okullarda özellikle Kur'an, Arapça, İslâm tarihi ve Cezayir tarihi öğretilmesine önem verdiler. Bu faaliyetlerin kısa zamanda etkisini göstermesi ve rakip kuruluş Cem'iyetü ulemâ'î's-sünne'nin başvurusu üzerine resmî görevlilerin dışındaki kişilerce camilerde vaaz ve ders verilmesinin yasaklanmasının ardından cemiyetin faaliyetlerini zorlaştırıcı uygulamalar başlatıldı. 1938'den itibaren müsaade almadan okul açılması suç sayıldı ve mevcut özel okulların kontrol altında tutularak hocaları millî temayül gösterenlerin kapatılması hükme bağlandı. Ancak bütün güçlüklerle rağmen cemiyet bu yöndeki faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Bazı Fransız belgelerine göre bu okulların sayısı 1934'te elli beş, 1936'da 130 ve 1939'da da 350'ye ulaşmış olarak gösterilmekte ise de cemiyetin kurucularından Muhammed Beşir el-İbrâhimî'nin bizzat kaydettiğine göre bu sayı 1951 yılında 125 idi.

Sosyal ve Kültürel Faaliyetler. Cem'iyetü'l-ulemâ'nın önemli hedeflerinden biri de sömürge yönetimi altında Cezayir toplumunun içine düştüğü kötü şartların düzeltilmesiydi. Bunun için de çalışmayı, adaleti ve sosyal dayanışmayı emreden İslâm esaslarına dönmek gerekiyordu. Öncelikle fakir ve kimsesizlere yardım etmek, okul ve cami yaptırmak gibi amaçlarla şehirlerin birçoğunda hayır dernekleri kuruldu. 1933'te cemiyet mensuplarının resmî camilerde ders ve vaaz vermeleri yasaklanınca bağımsız camiler yaptırmaya yollara gidildi, bu arada Kisintina'da tâcirler cemiyetinin kuruluşuna öncülük edildi. Diğer taraftan kapitalizm ve sosyalizm gibi Batı kaynaklı fikir akımlarına karşı İslâm esaslarının öğretilmesine gayret gösterildi. Sosyal, sportif ve sanata yönelik kulüpler açılarak cami muhitinde gerçekleştirme imkânı bulunmayan faaliyetlere hız verildi, böylece bilhassa gençliğin diğer sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışıldı. Kadınların eğitim ve öğretimine özellikle önem verildi. Cemiyet kültürel faaliyetlerini Fransa'daki yurttaşlarına da götürdü, oradaki çeşitli kulüpler vasıtasıyla Cezayirli'lerin yoğun oldukları bölgelere ilim adamları göndererek konferanslar verdi.

Cemiyet ayrıca hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve toplumun şuurlandırılması için yayın hayatına atıldı. Ancak 1933 yılın-

da çıkmaya başlayan *es-Sünnetü'n-ne-beviyye*, *eş-Şerî'atü'l-Muhammediyye* ve *eş-Şırâtü's-sevî* adlı gazeteler kısa süre sonra kapandı. İlk sayısı 1935'te çıkan *el-Beşâ'ir* ise II. Dünya Savaşı sırasında yayımını durdurdu ve savaşın arkasından tekrar çıkmaya başlayarak 1956 yılına kadar devam etti.

Siyasî Faaliyetler. Cemiyetin kuruluş tüzüğünde her ne kadar siyasî faaliyet-te bulunmayacağı belirtilmişse de çalışmalarının tabii bir sonucu ve İslâmiyet'te din - siyaset ayırımı yapılmamasının gereği olarak siyasî bir talep fikri kendiliğinden oluştu. Yayın organlarında doğrudan değilse de bunu ihsas eden ifade ve yazılar yer alıyordu. Ancak asıl gaye toplumu içine düştüğü cehalet, ekonomik yetersizlik ve tefrikadan kurtarmaktı. Halkın maddî ve mânevî bakımdan güçlenmesi ise sömürge yönetimi için başlı başına bir tehlikeydi: Nitekim 1954 Ocak ayında Fransız yönetimimize verilen bir raporda ulemânın nüfuzunun artmasının Fransız hâkimiyeti için gerçek bir tehlike teşkil ettiği ve bunların asıl hedefinin "müslüman insan" yetiştirmek olduğu belirtilmiştir.

Mahallî seçimlere fert fert katılarak kendi adaylarını destekleme yolunu tutan cemiyetin siyasî alandaki faaliyetlerinin en önemlisi, Arapça'nın yabancı dil olmaktan çıkarılıp Fransızca gibi resmî dil haline getirilmesi, camilerin yönetim ve bakımının vakıflarının gelirleriyle birlikte müslümanlara devri, İslâmî ilimler fakültesi açılması ve İslâmî yargı teşkilâtının kurulması gibi Fransız yönetimi nezdindeki isteklerini tartışmak amacıyla 7 Haziran 1936'da Cezayir İslâm Kongresi'ni toplamak oldu. Bu toplantıya Cezayir'deki bütün siyasî partilerin temsilcileri katıldı. Cemiyetin siyasî tavır ve faaliyeti, sınırlı ve hizip taassubuna dayalı parti faaliyeti gibi olmayıp ayırım yapmadan bütün toplumu kapsıyordu. Bu konuda siyasî partilerle ortak harekete de önem veriliyordu.

Cem'iyetü'l-ulemâ'i'l-müslimîn, doğrudan doğruya Fransız sömürge yönetimini hedef almadan eğitim ve kültür faaliyetlerine ağırlık veren bir çizgi takip ederek halkın gerçek mânada İslâm'ı kavraması ve kendi millî değerlerini tanıması için çalışmış, programı ve politikası ile ülkede dinî düşüncenin gelişmesinde ve sömürge yönetimine karşı bağımsızlık fikrinin yerleşmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Fudayl el-Vertelânî, *el-Cezâ'irü's-sâ'ire*, Beyrut 1375/1956, s. 130-143, 198-215, ayrıca tür.yer.; Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî, *Üyünü'l-beşâ'ir*, Cezayir 1979, s. 24, 210; Mahmûd Kâsım, *el-İmâm 'Abdülhamîd b. Bâdis*, Kahire 1979, s. 22-27; Ahmed el-Hatîb, *Cem'iyetü'l-ulemâ'î'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn* (yüksek lisans tezi, 1980), el-Câmîatü'l-Lübânîyye, Kûliyyetü'l-Âdâbiyye ve'l-ülûmî'l-insânîyye; Râbiḥ Türkî, *eş-Şeyḥ 'Abdülhamîd b. Bâdis râ'idü'l-işlâh ve't-terbiye fi'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1981, s. 102-104, 106, 109, 330; Abdülkerîm Bû es-Safâf, *Cem'iyetü'l-ulemâ'î'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn*, Kosantîne 1401/1982; Ebû'l-Kâsım Sa'dullah, *el-Hareketü'l-vaḥâniyyetü'l-Cezâ'iriyye*, Cezayir 1983, II, 90, 125-126, 145, 209-210, 216, 316, 359, 373-376; III (Kahire 1975), s. 48-49, 56-57, 89, 112, 115, 118, 119, 120, 133, 158, 179; Fehmî Sa'd, *Hareketü 'Abdülhamîd b. Bâdis ve devruha ft yaḳazâti Cezâ'ir*, Beyrut 1983, s. 59-64, 68-77, 98-108, 115-122; Ahmed Hamânî, *Şirâ' beyne's-sünne ve'l-bid'a*, Kosantîne 1405/1984, s. 320-321; Allâl el-Fâsî, *el-Harekatü'l-istiklâlîyye fi'l-Mağribi'l-'Arabî*, Tanca, ts. (Dâru Cesûs li't-tibâa), s. 12-13; Bessâm el-Asefî, *'Abdülhamîd b. Bâdis ve binâ'ü kâ'idetü's-sevretü'l-Cezâ'iriyye*, Beyrut 1986, s. 109-121; Mâzin Salâh Mutabbakânî, *Cem'iyetü'l-ulemâ'î'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn*, Dimaşk 1408/1988; Nasr el-Cüveyfî, "Cem'iyetü'ulemâ'î'l-müslimîn bi'l-Cezâ'ir beyne'd-dîn ve's-siyâse", *el-Mecelletü't-Târîḫiyetü'l-Mağribiyye*, XV/49-50, Tunus 1988, s. 107-116.  MÂZİN SALÂH MUTABBAKÂNÎ

CEMMÂİLİ

(الجماعيلي)

Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülğanî b. Abdilvâhid b. Ali el-Makdisî el-Cemmâilî (ö. 600/1203)

Hadis hâfızı.

Rebûlevvel 541'de (Ağustos 1146) Filistin'de Nablus yakınlarındaki Cemmâil köyünde doğdu. 543 veya 544'te doğduğu da söylenmektedir. Dimaşki ve Sâlihî nisbeleriyle de anılır. O dönemde Filistin Haçlılar'ın istilâsı altında bulunduğu için ailesi ve akrabaları Cemmâil'den Dimaşk'a göç etti. Hanbelî mezhebinde olmaları ve Dimaşk'ta bu mezhebin başka mensupları bulunmaması dolayısıyla şehrin dışında Kâsiyûn dağı eteklerinde, sonradan Sâlihiye diye anılacak olan bir mahalle kurarak oraya yerleştiler.

Cemmâilî, teyzesinin oğlu ve kendisinden dört ay küçük olan İbn Kudâme el-Makdisî'nin babası ve Cemmâilî hatibi Ahmed b. Muhammed b. Kudâme'den ilk derslerini aldı. Bir müddet sonra İbn Kudâme ile birlikte diğer ilim merkezlerini dolaşmaya başladı. 561'de (1165-

66) Bağdat'a gitti ve Abdülkâdir-i Geylânî'nin medresesine yerleşerek ondan fıkıh ve hadis okudu. Elli gün sonra Geylânî'nin vefat etmesi üzerine Bağdat'ın diğer âlimlerinden dört yıl boyunca muhtelif ilimler tahsil etti. Son derece kuvvetli hâfızası onu hadise yöneltti. Daha sonra Dimaşk, Kahire ve İskenderiye'ye gitti. Üç yıl kaldığı İskenderiye'de Ebû Tâhir es-Silefî'den 1000 cüze yakın hadis yazdığı rivayet edilir. Bu bölgedeki âlimlerden faydalandıktan sonra tekrar Dimaşk'a ve Bağdat'a döndü. Oradan İsfahan'a geçti. Burada Ebû Mûsâ el-Medîni'den çok faydalandı. Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-şahâbe* adlı eserini ilk defa görebek inceledi. Kitapta 190 kadar hata bulduğunu söylemesi bazı kimseleri kızdırdı. Bunların kendisini öldürmek istediklerini anlayınca İsfahan'ı gizlice terketti. Daha sonra bu görüşlerini *Tebyînü'l-işâbe li-evhâmin ḥaşâlet li-Ebî Nu'aym fi Ma'rifetü's-şahâbe* adlı eserinde bir araya getirmiştir. Ebû Mûsâ el-Medîni (ö. 581/1185), hadis ilmini Cemmâilî kadar iyi bilen pek az kimsenin İsfahan'a geldiğini belirterek bu tenkitlerinde onun haklı olduğunu söylemektedir. Cemmâilî Musul'a geldiğinde İbnü'l-Haşşâb gibi âlimlerden faydalandı. Burada Ukaylî'nin, İmam Ebû Hanîfe'nin aleyhindeki rivayetlere geniş yer veren *el-Cerḥ ve't-ta'dîl* adlı eserini okuttuğu için Hanefîler'i öfkelenirdi ve hapse atıldı (Ebû Şâme, s. 46). Kendisini seven biri tarafından Ebû Hanîfe'ye dair bölümün eserden çıkarılıp saklanması üzerine serbest bırakıldı. Dimaşk'a dönünce Dimaşk Camii'nde Hanbelîler'e mahsus kısımda hadis dersleri vermeye başladı. Duygulu bir insan olduğu için hadis okuturken hem ağlar, hem de halkı ağlatırdı. Derslerinin büyük rağbet görmesini kıskanan bazı Şâfiîler ve özellikle Selâhaddîn-i Eyyübî'nin takdirine mazhar olan Dimaşk Kadısı İbnü'z-Zekî Muhyiddin Muhammed b. Ali ile Dimaşk hatibi Ziyâeddin Abdülmelik b. Zeyd ed-Devlaî tarafından Dimaşk valisine şikâyet edildi (596/1199-1200); Selefîyye görüşünde olan Cemmâilî'nin Allah'ın sıfatları hususunda teşbih yanlısı olduğu iddia edildi. Ahmed b. Hanbelî'yi çok seven ve Kur'an-ı Kerim'in mahlûk olmadığı konusunda onun gibi düşünen Cemmâilî'nin, yaygın kanaatin aksine görüşleri bulunduğu ileri sürüldü. Valinin huzurunda yapılan görüşmelerde Selef akidesini savunan Cemmâilî'nin camide vaz edip hadis okutması yasaklandığı gi-